

מוריס גלסמן

מחוזה לאמנה

חזון שמאל-קונסרבטיבי להתקדמות מעבר לשוק
חופשי גלובלי לכלכלה מבוססת על הטוב המשותף

הכלכלה היא האמצעי בו משתמשת החברה על מנת לספק את צרכיה ורצונותיה דרך מאמץ משותף. בחברות מורכבות, הדבר כרוך תמיד בשילוב אינטנסיבי של מעורבות אינדיבידואלית, מדינית וחברתית. הכלכלה שאנו יורשים, פועלת למען האינטרסים של ההון, של אלה המחזיקים או מנהלים את הירושה של הדורות הקודמים, ונתפסת כבעלות על טכנולוגיה, רכוש וכסף. מגמה זו התגברה בארבעים השנים האחרונות על חשבון הפועלים.

הון, בצורתו הגולמית, הוא בלתי מרוסן. הוא מחפש את שיעור החזר האפשרי הגבוה ביותר במהירות האפשרית הגבוהה ביותר. כשמתחילה ירידה או האטה בתשואות, הוא מחפש שותפים חדשים שיכולים לספק תשואות גבוהות יותר מהר יותר. כאשר אין מגבלות על מערכות היחסים שההון יכול ליזום ולקיים, וכאשר ההון הוא העיקרון המארגן היסודי של הכלכלה, ההשלכות על החברה הרסניות.

במאה האחרונה, תגובת השמאל הייתה לתמוך בתפקידה של המדינה כאחראית הבלעדית על ארגון הכלכלה, אך בכל פעם זה הסתיים בכניעה לשוק. החולשה נובעת מכך שאין מערכת מחירים שיכולה לשקף את רצונותיהם של אנשים, ומערכת ניהולית ריכוזית מעכבת חדשנות. ברית המועצות התפוררה בעקבות תקופה של רפורמות בשוק; סין הפכה למניעה של הגלובליזציה על ידי יצירת התנאים לייצור מתמשך ויבוא הון כעיקרון המרכזי של הייצור, ללא הכרה במעמדה האנושי של העבודה. העיקרון הראשון של "העבודה החדשה" היה קבלת הגלובליזציה וירידה בערכה ובכוחה של עבודה.

המשימה כעת היא לחשוב על תפקידה של המדינה בשימור מעמדה האנושי של עבודה ועל מעמדו הפגיע של הטבע באמצעות מערכת מוסדית המסייעת בהתחדשות החברה.

ההבטחה של תנועת העבודה, ושל הסוציאליזם באופן כללי יותר, הייתה לביית את כוחו ההרסני של ההון ואת המסחור של בני אדם ושל הטבע. היא הבטיחה לעשות זאת על ידי חיזוק הדמוקרטיה כאמצעי כוח אלטרנטיבי לזה של ההון, במסגרת שתקיים את חירויות היסוד של דת, התאגדות, ביטוי ומצפון.

תנועת העבודה הפרה הבטחה זו.

מה שנדרש הוא צורה של כלכלה פוליטית שיכולה לביית את הנטיות ההרסניות של הקפיטליזם על ידי מעבר מחוזה לאמנה כעיקרון המרכזי של הארגון הכלכלי. הדבר מצריך את החזרתו של הכוח למדינה ואת מעורבותם של אינטרסים שונים בפיקוח על הכלכלה.

רעיון האמנה (או ברית) חשוב מכיוון שהוא נותן מענה לאחת מבעיות היסוד של הכלכלה - אי-שוויון הנוצר מהחוב - ומציע מערכת של מחילת חובות המחזקת את המחויבות ההדדית. הרעיון כולל את הטבע כשותף ומשמש מוסדות בתיווך טובת הכלל על פני זמן ומרחב. רעיון האמנה מצביע על דרך בה ניתן לאגד מקום, עבודה, סולידריות וטבע לתוך מערכת כלכלית. במילים אחרות, הוא מביית את האנרגיה הדמונית של ההון על ידי קשירתו ביחסים עם אותם הכוחות בהם הוא מבקש לסחור.

חוזה, לעומת זאת, הוא אירוע מבודד, חילוף של שווי ערך בין ידיים אדישות להשלכות חיצוניות, למגמות ארוכות טווח או להקשר. חוזה הוא הסכם משפטי בין שני צדדים אשר הוביל, לאורך זמן, לשליטה של העשירים בעניים, לריכוז נכסים בפחות ידיים, לדה-הומניזציה של העבודה כגורם אנושי, לניצול הסביבה ולהזנחת מערכות יחסים ומרחב. לעתים מתייחסים לרעיון האמנה כאל קוריוז מקראי ללא רלוונטיות, אך הוא מהותי בסמכות הפוליטית, בכך שהפרלמנט והמשפט המקובל הינם צורות של סמכות בין-דורית. על ידי קביעת גבולות לרמות החוב, הכרה באדם כזקוק לעבודה ומחסה, שותפות עם האדמה כטובת הכלל וחיזוק הקהילה בתוך הכלכלה עצמה באמצעות קשירת אינטרסים מרוחקים במאמץ משותף, מספקת האמנה את האמצעים המוסדיים לבניית כלכלה לאומית מבוזרת.

בקצרה, האמנה דורשת שלא להתייחס לבני אדם ולטבע כאל סחורות, ולקיים מחויבות בין-דורית לטובת הכלל בין מעמדות ואזורים, שתתבסס על חידוש הזיקה למקום. זו מסגרת אפשרית לשינוי הקונצנזוס הנדרש על מנת לתקן את הפגמים של המצב הקודם. לא המדינה ולא השוק מספיקים ליצירת חברה טובה; נדרשת התחדשות של החברה, וייצוג שלה בכלכלה בדמות מוסדות מקצועיים ומקומיים המקדמים טובת הכלל בנסיבות משתנות, לצד שמירה על מעמד העבודה, האדמה והידע כחלק מירושה משותפת. האמנה היא אמצעי להפיכת שליטה לצורה מודעת של תלות הדדית על ידי הגבלת השוק והמדינה באמצעות חיזוק החברה.

שינוי הקונצנזוס

כל קונצנזוס פוליטי מגדיר מה אנשים יכולים להשיג באמצעות שיתוף פעולה דמוקרטי ומה יש להשאיר לניהולה של מערכת המחירים. לפני ארבעים השנים האחרונות נחשבו חלוקה מחדש, רגולציה, הכנסות ממסים ושיעורי ריבית לתפקידים הולמים ומרכזיים של המדינה בכלכלה. במקביל, מערכת שוק המבוססת על תנודות במחירים, נחשבה לאמצעי היעיל ביותר לתיווך רצונות האנשים. עם עלייתו של הימין החדש בשנות ה-80 של המאה ה-20, המדינה לא נתפסה כגורם רציונלי בתוך הכלכלה וכתוצאה מכך תפקידה הפך לחיצוני ורגולטורי באופן בלעדי.

בכך הוחמצו שתי אמיתות בסיסיות; הראשונה היא שהכלכלה היא צורה נצחית של כל החברות כפעילות משותפת, שבמסגרתה ניתן לספק צרכים ורצונות חומריים על ידי הפיכת הטבע לטובין באמצעות עבודה מאומצת ויישום מיומנות. זהו צורך מהותי ולא מודל פורמלי.

זה קשור לפיקציה עמוקה יותר, המופצת על ידי התיאוריה הכלכלית המתוארת בפרק הקודם על קרל פולני, שבה מתייחסים לבני אדם ולטבע כאל סחורות – אובייקטים המיוצרים למכירה בשוק הפתוח – לניצול יעיל בשווקים תחרותיים של עבודה, אדמה ומזון. הסיבה לכך היא שהקפיטליזם מחייב את הפיכתם של בני האדם והטבע לסחורות למרות שהם לא נועדו למכירה בשוק ואין להם תחליף. מה שכלכלנים מכנים שווקי תשומות הם רק עוד תיאור של מרכיבי החברה, בני האדם והטבע, שהוא כינוי נוסף לבריאה עצמה.

העבודה חיונית בשתי המשמעויות שלה. זהו האמצעי שבאמצעותו החברה משכפלת את עצמה באמצעות רבייה ביולוגית ותרבותית. כל אדם תלוי בסביבה פיזית ובאנשים אחרים לצורך סיפוק צרכיו.

זה, בתורו, דורש מוסדות המשמרים ומחדשים ידע כאמצעי לשחזור צורכי החיים. צורך זה מתעצם בחברה מורכבת. לעבודה יש כורח והיסטוריה שאינה נתפסת בהסתכלות על עבודה כפעילות מקסום תועלת בלבד המתבצעת כולה על ידי סוכנים בודדים.

זו הסיבה שהון אנושי הוא מושג מצומצם בכך שאינו מפגין התייחסות מספקת לירושה המוסדית המאפשרת את קיומה של עבודה מיומנת. כשזה מגיע לעבודה, כולנו צריכים ירושה.

הבעיה בפירוק הכלכלה הפוליטית למערכת של מקסום תשואות בתוך המשק מחד לצד מדינה המבצעת רגולציה וחלוקה מחדש כדי לצמצם סיכונים ולספק צרכים קולקטיביים בצורה של תשלומים כספיים ושירותים אדמיניסטרטיביים מאידך, היא שאין כאן התייחסות לשורש הבעיה. ראייה זו אוכפת את הפיקציה ובכך מייצרת צורך חזק יותר במדינה שתגן על תנאי החיים הבסיסיים. החידוש בגל האחרון הוא שהבנקים והתאגידים זוכים להגנת המדינה. מה שאנדרו האלדן (Haldane) מגדיר כ"לופ האבדון" - הלאמת הסיכון והפרטת הרווח - אינו בר קיימה כעיקרון של ממשל כלכלי.

מידות טובות, מלאכה והדדיות: כלכלת העבודה הכחולה

כלכלת "העבודה הכחולה" (Blue Labour economics) מניחה שישנה הבחנה בין סחורות אמיתיות לפיקטיביות, וקושרת זאת לתפקידה של מערכת המחירים בהקצאת משאבים. השורשים לכך מצויים בוויכוח על החישוב הסוציאליסטי בשנות ה-20 של המאה ה-20 בווינה. מצד אחד, הייתה קבוצה של הוגים סוציאליסטים שגרסו כי ניתן לחשב צרכים ודרישות עתידיים ללא הכפילות של תחרות ובזבוז מיותרים.

הרעיון היה שניתן לבנות מחשב גדול מספיק, להזין את כל הנתונים הרלוונטיים ולתכנן בצורה רציונלית בהתאם לצרכים ורצונות עתידיים. זה היה הבסיס למערכת כלכלית סוציאליסטית מתוכננת.

מנגד, עמדה קבוצה של כלכלנים שהתקבצה סביב לודוויג פון מיזס (von Mises), כולל פרידריך האייק (Hayek), שטען שדבר כזה הוא בלתי אפשרי. הסיבה לכך הייתה שההליך המבוזר של מערכת המחירים נסמך על כמות עצומה של מידע בלתי ניתן לחישוב וכי קביעת המחירים הינה תהליך סובייקטיבי שמאותת מה אנשים רוצים ובעיקרו של דבר הוא בלתי צפוי ובלתי ניתן לידיעה, למעט כאשר הוא חשף את עצמו דרך התנודות של מערכת המחירים. ביקורת זו על תכנון המדינה, על החישוב הסוציאליסטי, קבעה את תנאי הדיון למאה השנים הבאות.

חשוב להבין במה האייק צדק כדי להעריך את המידה שבה טעה. מה שעומד על הפרק מובן בצורה הטובה ביותר באמצעות ניתוח של ההבדל בין התיאוריה הכלכלית לתאוריה החברתית שלו. בתיאוריה החברתית שלו, הוא מציע שלושה מושגים המאפיינים את הופעתה של החברה הפתוחה, או מה שהוא מכנה "קטלקסיה" שהם היגיון, אינסטינקט ומסורת. קטלקסיה, או מערכת כלכלית מורחבת, מבוססת על מסורות מסוימות המשמרות אתיקה, ציות לחוק, אמון, מיומנות ויושרה ולא ניתן לצמצם אותן לא לאינסטינקט ולא להיגיון. האייק רואה את האינסטינקט לבדו כאיום נורא שכן הוא בעיקרו קהילתני ואטביסטי. הוא מחשיב את הרציונליות לבדה כמאיימת באותה מידה בהיותה אינסטרומנטלית ומכשילה את עצמה.

מסורת היא הרעיון שהוא מפתח כדי לתווך ולמתן את שני הקצוות הללו של רציונליות שמכשילה את עצמה ושתוביל ל"מלחמת כל בכל" ולאינסטינקט שמייצר קהילה סגורה.

יחד עם זאת, בתיאוריה הכלכלית של האייק אין עיקרון המתווך בין המדינה לשוק ואין התחשבות במוסדות המחזיקים במסורות של מידות טובות ואמון הנושאים תחושת מחויבות הדדית. על כן, אין תשומת לב לתפקיד שמוסדות אלה ממלאים בעיצוב וגיבוש שוק תשומות העבודה ולאותם מוסדות ביניים מבוזרים ששומרים על מיומנויות ומתרגמים מידע לידע.

כל המוסדות הללו מאפשרים לאנשים להבין ולהסתגל לשינוי לא רק ככוח חיצוני אלא גם כמשהו שהם יכולים להבין ולעצב. הגוף הפוליטי ממלא איפוא תפקיד חיוני בארגון הכלכלה. זוהי חשיבותו של פולני (Polanyi), שדחה הן פקודות אוטוסיטיות והן פקודות שוק וניסה להגדיר את המוסדות המבוזרים שיכולים להתנגד להסחרה תוך שמירה על מערכת מחירים בסחורות אמיתיות. טענתו הייתה שהכלכלה דורשת מוסדות חברתיים המפיצים מיומנויות, חולקים ידע ומשמרים את מעמדו של האדם כמשהו שאינו סחורה.

מוסדות חברתיים, בעלי מבנה לא-ממוני, המחדשים את המשאבים התרבותיים, או את המרכיבים של החברה, מצילים אותם מדלדול ותשישות על ידי התנגדות להיגיון של הסחרה ותומכים את המוסדות המחנכים את האדם למושג של טובין פנימיים לצד ערך חיצוני.

טובין פנימיים הם הכישורים הדרושים למילוי משימה ספציפית; טובין חיצוניים הם הכסף וההכרה שאתה מקבל עבורם.

מיומנויות ספציפיות אינן ניתנות להחלפה או להעברה, אלא דורשות התלמדות וזמן, השכלה ותרגול. קיים קשר בין האופי האתי של האדם לבין התמריצים שמתוכם הוא פועל. מידות טובות חיוניות לכלכלה מתפקדת.

תחת שלטון המדינה או השוק, הטובין הרלוונטיים היחידים הם כסף וכוח, והטובין הפנימיים, או המידות הטובות, מתערערים ומוזנחים.

הובא מתוך "עבודה כחולה: הפוליטיקה של טובת הכלל" מאת מוריס גלסמן. זכויות יוצרים © 2022 מאת מוריס גלסמן. צוטט ברשות פוליטי בוקס. כל הזכויות שמורות. אין לשכפל או להדפיס שום חלק מקטע זה ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

Maurice Glasman, From Contract to Covenant, [Tablet Magazine](#), November 13, 2022, excerpted from [Maurice Glasman, Blue Labour: The Politics of the Common Good](#), excerpted by permission of Polity Books. Used by permission

תורגם באישור מוריס גלסמן ופוליטי בוקס, תרגום: תובל שלום צחור, עריכה לשונית: עינב מילוא